

BOEKBESPREKINGS/BOOK REVIEWS

Besprekingsartikel: Zending en imperialisme in Zuid-Afrika

Dr. C. de Jong
Universiteit van Suid-Afrika

ENDRE SÖNSTABÖ, *Fortropper for europeisk imperialisme, Norske misjonærer i Zululand 1850—1880*. Trondheim, 1973, 100 pp.

Evenals het Westerse imperialisme en kolonialisme is na Wereldoorlog II de Christelijke zending onder schot genomen. Deze zending wordt door anti-Westerse en antikapitalistische stromingen als hand-langer van Westers imperialisme beschouwd. Onder meer in Noorwegen hebben zendingsvrienden zich dat verwijt aangetrokken. Dit vroeger arme land is een der eerste en ijverigste zendingslanden in Europa. De Noorse zending heeft pionierswerk in Natal verricht en ik meen, dat haar betekenis in Zuid-Afrika eerder onder- dan overschat wordt, wegens gebrek aan kennis van de Skandinavische talen en bronnen.

Sinds 1970 hebben verscheidene Noorse theologen en historici, met name Lislerud,¹ Bakkevig,² Simensen³ en Myklebust⁴ (laatstgenoemde eertijds zendeling in Zuid-Afrika) artikelen over het vraagstuk zending en imperialisme gepubliceerd. Zij kunnen niet ontkennen, dat vóór Wereldoorlog I Christelijke zendelingen dikwijls politieke uitbreiding door Europese mogendheden overzee hebben gesteund en dat Westerse imperialisten de zending als zeer bruikbare hulp voor kolonisatie beschouwden. Bakkevig uit de scherpste kritiek op de zendelingen en hun blank meerwaardigheidsgevoel. Lislerud en Myklebust trachten het optreden der zendelingen te vergoelijken door te wijzen op hun onvermijdelijke gebondenheid aan Westerse denkbeelden en cultuur, op positieve bijdragen van de zending aan schoolopleiding, beëindiging van slavenhandel, van heksenvervolgving, van stamoorlogen en andere vermeende misstanden in blanke ogen en op overdrijving van de kritiek, dat de zending heeft getracht inheemse cultuur te vernietigen.

Al deze schrijvers betogen, dat thans de zending opdringen van Westerse cultuur — m.a.w. cultuurimperialisme en demonstratie van blanke superioriteit — moet vermijden en inheemse cultuur moet eerbiedigen. Ik merk hierbij op, dat reeds de bekritiseerde zendelingen in de 19de eeuw dit hebben bepleit. Hoe de zendeling of missionaris moet optreden jegens polygamie, toverpraktijken en kinderhuwelijken als essentiële bestanddelen van andere culturen, daarover laten genoemde schrijvers zich niet uit.

Een belangwekkende bijdrage tot de discussie in Noorwegen is geleverd door Endre Sönstabö in zijn magistersverhandeling of doctorale scriptie voor het departement geschiedenis der universiteit te Trondheim in de lente van 1973. Voorzover ik weet, is deze verhandeling niet gepubliceerd. Het grootste deel hiervan is een intelligente, objectieve beschrijving van de Zoeloesamenleving in de 19de eeuw en de uitwerking der Europese — speciaal Noorse — zending daarop. Hij heeft goed gebruik van gedrukte bronnen in het Noors, Engels en Duits gemaakt.

Zijn eerste vraag is, of de Noorse zendelingen zich identificeerden met de blanke koloniste in Zuid-Afrika en de macht der blanke regering in Natal gebruikten voor hun zendingsdoel. Zijn antwoord is een stellig ja. Ik merk hierbij op, dat de Noorse zendelingen meestal partij kozen voor de Zoeloes en tegen de blanke kolonisten — zowel Boeren als Engelstaligen — waar het stoffelijke belangen gold. Zijn tweede vraag is, of men de Christelijke zending kan scheiden van het invoeren der Westerse beschaving. Hij antwoordt: Neen. Hij verklaart, dat de zending de redding van de ziel van de enkeling nastreeft en daardoor botste met de Zoeloesamenleving. Deze maakte de enkeling ondergeschikt aan de sibbe (groot familieverband) en de stam en huldigde voorouder- en vorstenverering als saambindend element in de sibbe en de stam — evenals in de Oudgermaanse samenleving in Noorwegen en elders, waarnaar Sönstabö niet verwijst. De zending had een ontbindende uitwerking op de aan traditie en hiërarchie gebonden Zoeloesamenleving.

In de eerste hoofdstukken schetst de schrijver de geschiedenis en organisatie van de Zoeloestaat,

1. G. Lislerud, "Er misjon kulturimperialisme?" in *Tidskrift for teologi og kirke*, hefte 3, 1971, p. 195—206.

2. Trond Bakkevig, "Er misjon kulturimperialisme?" in *Kirke og kultur*, maart 1972, 5 pp.

3. J. Simensen, *Afrika*, Oslo 1970; hij heeft in de lente van 1976 in de Zendingsschool te Stavanger een voordracht over zending en imperialisme gehouden.

4. Olav Guttorm Myklebust, "Misjon og imperialismen", in *Syn og segn*, 1975, p. 36—45.

welke elders reeds beschreven is. Deze was een bijna gesloten volkshuishouding met gering en marginaal handelsverkeer met blanken en zonder interne markten. De vorst en zijn hoofdmannen (indoena's) inden schatting in de vorm van vee, graan en arbeid van de onderdanen en deelden vee en graan uit, wanneer zij dat goed oordeelden. Vermogensvorming was slechts mogelijk door vermeerdering van veebezit en van het aantal bijvrouwen. Polygamie was daarom een onmisbare instelling. Wanneer echter een gewone Zoeloe vermogend werd door bijzondere vlijt of kunde, liep hij spoedig groot gevaar, door toverdokters of medicijnmannen in opdracht van een aanzienlijke te worden aangeklaagd en "uitgesnuffeld", d.w.z. beschuldigd van ontoelaatbare toverpraktijken. Hij werd dan wreedaardig gedood of moest vluchten, en zijn bezit verviel aan de vorst. Aldus werd de sociale hiërarchie geconserveerd.

Naast voorouderverering was religieuze bevordering der vruchtbaarheid belangrijk door drink- en danspartijen, saturnaliën en sexuele orgieën, waarover de Noorse zendelingen met Victoriaanse preutsheid zelden uitweidden, doch waartegen zij zich sterk kantten. Zij boden de Zoeloes een "zendingspakket" (*pakkelslösnig* noemt Sönstabö dit), bestaande uit redding van de ziel, schoolopleiding (eerst na 1880), geregelde loonarbeid op een zendingsstation, Europese gereedschappen en gebruiksartikelen en de mogelijkheid om door arbeid en handel rijkdom te vergaren. Voor de meeste Zoeloes was dit pakket weinig aantrekkelijk, want kerstening betekende uit treden uit de sibbe en de stam en tot 1879 verbood de vorst bekering op straffe des doods. Want de Zoeloe-elite begreep heel goed, dat bekering betekende afvalligheid van de vorst en dienstweigerig wegens de ontoelaatbaarheid voor Zoeloe-Christenen van polygamie en vervulling van militaire dienst met zijn dansen en heidense ceremoniën.

Voordat in 1879 de militaire kracht der Zoeloes werd gebroken, vestigden slechts bedreigde Zoeloes zich op de zendingsstations en lieten zich dopen. Dat waren meisjes die niet wilden trouwen met een veel oudere man, die eerst na lange militaire dienst van de vorst verlof kreeg om te trouwen, jongemannen die de krijgsdienst en het huwelijksverbod wilden ontgaan, familieleden van Zoeloes die van tovenarij waren aangeklaagd en mannen die rijkdom wilden vergaren door handel.

Sönstabö verklaart, hoe na de verdrijving der eerste zendelingen uit Zoeloeland de Noor Hans P. Schreuder (1817—82) van Mpande verlof kreeg als eerste weer een zendingspost te openen en later meerdere op te richten. Schreuder verkreeg ook toegang voor de Duitse Lutherse zending. Hij bezat grote diplomatieke gaven en trad meermalen op als bemiddelaar tussen de Natalse en de Zoeloeregering, zodat hij groot aanzien verwierf. Veelzeggend is, dat Cetshwayo, Mpandes zoon en opvolger in 1873—79, aan Schreuder de grond van het zendingsstation Entumeni als particulier eigendom schonk en aldus het Zoeloerecht, dat slechts collectieve grondeigendom van het Zoeloevolk kende, doorbrak. Toen de oorlog met Britannië in 1879 uitbrak, stuurde Cetshwayo soldaten om Entumeni en de Christenen aldaar tegen zijn volk te beschermen. Entumeni was daardoor het enige zendingsstation dat in 1879 niet is verwoest.

Wegens het verbod tot bekering doopten de Noorse zendelingen in 1850—80 slechts 300 Zoeloes, waarvan velen naar Natal moesten vluchten. Ze onderhielden redelijk goede betrekkingen met Mpande en Cetshwayo als kroonprins, want dezen vonden de zendelingen bruikbaar als arts, diplomatiek onderhandelaar met de Britten en bringer van Europese artikelen. Zij wilden ook de Britse regering als beschermmer der zendelingen en als tegenwicht tegen de druk der Transvalers op hun noordgrens ten vriend houden.

Maar na de troonsbestijging van Cetshwayo in 1873 werd zijn houding zeer onvriendelijk, want hij vreesde de toenemende invloed der zending. Kort na zijn inhuldiging verbande hij alle zendelingen. Slechts de tussenkomst van Schreuder als de meest gerespecteerde zending, die een beroep op de Natalse regering deed, voorkwam hun verdrijving uit Zoeloeland. Sönstabö beklemtont, dat dit de eerste maal was, dat de Noorse en ander zendelingen openlijke inmenging der Britse regering vroegen. In 1877 begon een ware Christenvervolgung met martelaren. Sönstabö verklaart deze uit reactie tegen de verzwaarde Britse druk op Zoeloeland; in dat jaar annexeerde de Britse regering Transvaal en zij trad daar op als verdediger van Transvaalse aanspraken op Zoeloeland.

De Hoge Commissaris Frere en de Natalse secretaris voor Naturellenzaken Shepstone besloten in 1877 om de bedreiging door het krijgshaftige Zoeloevolk te beëindigen door zijn macht te breken. Sönstabö beklemtont, dat de Zoeloes zich steeds zorgvuldig voor grensoverschrijding hoedden, dat bewijs voor een dreigende Zoeloe-inval in Natal en Transvaal ontbreekt en dat Cetshwayo na het Britse ultimatum aan hem gericht een beroep op Schreuder deed om als bemiddelaar op te treden. In navolging van de Natalse Zoeloevriend bisschop Colenso meent Sönstabö, dat de Britse regering een voorwendsel voor verovering van Zoeloeland zocht. Frere wees Cetshwayo's verzoek om onderhandeling via Schreuder met verachting af. Hij berichtte naar Londen: "Cetshwayo's arrogance has increased ... a final settlement is now inevitable". Een soortgelijk optreden door de Britse Hoge Commissaris Milner viel Transvaal in 1899 te beurt.

Volgens Sönstabö was Schreuder jegens Cetshwayo illoyaal ondanks Cetshwayo's vertrouwen in hem. Schreuder kreeg inlichting van Christen-Zoeloes te Entumeni over grote troepenconcentratie en hij gaf deze inlichting dadelijk door aan de Britse autoriteiten, op 20 januari 1879. Hij kon echter de

Britse nederlaag te Isandlwana op 22 januari niet voorkomen. Sönstabö meent, dat de Zoeloevorst gelijk had, toen deze zei, dat Christen-Zoeloes de partij van de blanken en niet van hem zouden kiezen.

Het breken van de militaire macht der Zoeloes in 1879 had het door de zendelingen gewenste effect: nadat het vorstelijk verbod van bekering was vervallen steeg het aantal Zoeloeopelingen snel.

Veelzeggend is de slotzin van Sönstabö's hier besproken verhandeling: Indien men zijn aandacht concentreert op de boodschap der zendelingen, is het moeilijk te begrijpen, hoe deze boodschap kan worden gescheiden van de 'spirit of capitalism' en dus van een klassestructuur, welke de zaak van het imperialisme dient. Sönstabö beschouwt dus het Westerse kapitalisme als de voornaamste drijfveer van het neo-imperialisme in 1880—1920 — hetgeen ik ontken — en de "missionary factor" als dienaar van dit imperialisme. Aldus schaart hij zich bij de linkse critici van kapitalisme en zending.

Het is m.i. waar, dat men geen mensen kan kerstenen en tevens hun niet-westerse samenleving, gekenmerkt door collectivisme, voorouderverering, veelwijverij en toernarij, in stand kan laten.

Afgezien van Sönstabö's aangehaalde slotzin is zijn geschrift interessant en verdient het een vertaling in het Engels.

A.R. WILLCOX, *Southern Land, The Prehistory and History of Southern Africa*. Purnell, Cape Town 1976, 274 pp.

Die titel van die boek is enigszins misleidend, want dit bevat meet as net "voorgeskiedenis". Die eerste afdeling van 76 bladsye handel oor die geologie; die ontstaan en die wording van die aarde en Suid-Afrika se plek daarin; verder handel dit, wat die geskiedenis-afdeling betref, nie oor Suider-Afrika nie, maar oor die Republiek van Suid-Afrika. Slegs die geskiedenis van die oermens (deel 2) het Suider-Afrika tot tema.

Die eerste deel "The Earth before Man" beslaan sowat 'n kwart van die boek, die voorgeskiedenis "Man before History" een-sesde en die slotdeel iets minder as die helfte.

Die geskiedenis van 'n land speel hom af op sy bodem. Daarom is die aardrykskundige faktore belangrik vir 'n begrip van die geskiedenis. In dié opsig stel die boek teleur. 'n Mens sou verwag dat die geologiese geskiedenis wat aan die bodem gestalte gegee het, sou uitloop op die aantoning van hoe dit die geskiedenis bepaal het, en tog laat die skrywer ons nêrens in sy geskiedenisafdeling sien hoe die aardrykskunde die verloop van die Suid-Afrikaanse geskiedenis beïnvloed het nie.

Wat die leser sal interesseer, en daarin lê die waarde van die boek, is die geweldige agtergrond uit astronomiese en geologiese tye waarteen die kort geskiedenis van Suid-Afrika gesien moet word. Dit gaan terug tot ongeveer vyfduisend miljoen jaar met die ontstaan van die aarde en die geologiese fases wat hy deurloop het. Die boek laat ons onder andere die ontstaan van die Witwatersrandse goudvelde sien, sowat 2 500 miljoen jaar gelede.

Ons word vertrouwd gemaak met die ontstaan van lewe 3 400 miljoen jaar gelede van die vroegste vorme waarvan in die rotse van Swaziland te vind is. Die skrywer bespreek daarna die stadiums van lewe in die Paleosoïese, Mesosoïese en Kainosoïese tydperke wat honderde miljoene jare geduur het. Sowat 200 miljoen jaar gelede het ook die oer-kontinent Gondwanaland, bestaande uit Afrika, Suid- en Noord-Amerika, Antarktika en Iran, uitmekaar gebreek en verskuiwe, teen 'n tempo van vier sentimeter per jaar. In die Paleosoïese tydperk het baie van die topografiese vorme verskyn wat ons vandag ken. Ook was dit die tyd van die groot reptiele wat 130 miljoen jaar lank die aarde oorheers het. Om sekere redes het hulle verdwyn en het die warmbloedige diere die leiding geneem.

Die skrywer wy 'n belangrike hoofstuk aan die ontwikkeling van aap tot mens en gee die stand van die navorsing oor die oermens wat tans sowat drie- tot vyfmiljoen jaar teruggeskuif is, veral deur ondersoek in Kenia en Ethiopië. Die drie klipwerktydperke en die ystertydperk word behandel, verder ook die koms van die Boesmans, Hottentotte en Bantoes, die Europese ontmoetinge met hulle en die koms en permanente vestiging van die Blankes alhier. Landverkenning en Blanke uitbreiding onder Kompanjiesbewind kom daarna aan die beurt, waarop die Britse regering en die Groot Trek behandel word. Die Difaqane, die "Blanke Difaqane" (Groot Trek) en die ontstaan van die Boererepublieke word nagegaan, daarna die ontdekking van diamante en goud en die botsing tussen Boer en Brit.

Aan die 20ste eeu, 1902—1961, word elf bladsye gewy, wat natuurlik nie reg daaraan kan laat geskied nie. Dit handel hoofsaaklik oor regeringswisselings. Wat die geskiedenisafdeling betref, kom die chronologie nie tot sy reg nie. Die boek word ontsier deur feitlike onjuisthede. Daar word byvoorbeeld beweer dat Duitsers die grootste element in die ontstaan van die Afrikaner was, naamlik 40%, terwyl 35% aan Nederlanders, 20% aan Hugonote en 5% aan ander nasionaliteite toegeken word (p. 172). Volgens

dr. Heese se jongste ondersoek is die persentasie Duits 34%, Nederlands 35%, Frans 13%, Brits 5%, ander Europeane 3% en Nie-blankes 7%.

Die skrywer is geneig om sake vanuit 'n swart standpunt te betrag. As oorsaak van die anneksasie van Transvaal berig hy "The allegations of slavery, rightly or wrongly, provided one of the reasons (or pretexts) for the annexation of the Transvaal in 1877" (p. 217). Ons hoor nie van die minerale rykdom, die strategiese waarde van Delagoabaai en pres. Burgers se spoorwegplanne as oorsake nie, wat betrekking kon gehad het op die skrywer se verhaal van die geologiese ontstaan van Transvaal se mineralerykdomme. Ook oordryf hy op p. 227 Majuba as oorsaak van die Anglo-Boereoorlog. Dis ook foutief om op p. 229 aan Paul Kruger die volgende toe te skrywe, in verband met 'n verenigde Suid-Afrika: "The only Union he would ever agree to would be one accepting the principles of his Church and his Native Policy, and flying the Transvaal vierkleur". Ook Smuts se uitspraak gedurende die Anglo-Boereoorlog word misbruik om die indruk te skep dat daar sprake was van 'n Afrikaner-imperialisme, naamlik dat die Boere die oorlog moet win, want dit sal beteken "an Afrikaner republiek stretching from Table Mountain to the Zambezi" (p. 236). Dit is ook foutief om te beweer "that the Republics sent their own ultimatum while Chamberlain was drafting his" (p. 237). Feit is dat die Chamberlain-ultimatum reeds in September 1899 opgetrek was, maar teruggehou is. Hierdie is maar enkele van die talle foute wat moontlik die gevolg is van oorvereenvoudiging, maar ook vooroordeel.

F.A. VAN JAARVELD
Universiteit van Pretoria

ANDERS SPARRMAN, *A voyage to the Cape of Good Hope 1772—1776*, vol. II. Red. prof. V.S. Forbes, Van Riebeeck-vereniging, Kaapstad, 1977, illus., kaarte, indeks en bylaes, 296 pp., R9,00.

Toe dit onlangs my voorreg was om die eerste deel van Anders Sparrman se reisjoernaal, no. 6 in die tweede reeks van die Van Riebeeck-vereniging, te kon bespreek, het ek gemeld dat daar met belangstelling na die verskyning van die tweede deel van die reisjoernaal uitgesien word. Dit is daarom verblydend dat die tweede deel as no. 7 in dieselfde reeks so spoedig gevolg het. Die twee dele vul mekaar nou op die rak mooi aan.

Dieselfde opmerkings wat mens ten opsigte van Sparrman se waarnemingsvermoë, belangstelling en skryftalent in verband met die eerste deel gemaak het, is ook vir die tweede deel geldig. Hy sit immers sy reisbeskrywing in hierdie deel op dieselfde trant voort. Nog steeds geld dit dat sy reis, vir sover dit deur 'n wetenskaplike van formaat onderneem is, een van die vroegstes in die Oos-Kaapse geweste was en daarom alleen al 'n kultuur-historiese bron hy uitnemendheid vorm. Sparrman het oorspronklik in Sweeds geskryf, maar gou is dit in verskeie Europese tale vertaal, onder andere ook in Engels. Die oorspronklike vertaalwerk het veel te wense oorgelaat en, wens die belangwekkendheid van die geskif as 'n veelsydige bron, is 'n hersiene vertaling, hierdie keer gekontroleer teenoor die oorspronklike Sweedse uitgawe, deur prof. Forbes vir publikasie voorberei. Op 'n wetenskaplike wyse het prof. Forbes 'n stewige inleiding opgestel en tot voordeel van die leser (in talle voetnote) verdere toeligting verskaf.

Dit blyk uit die voorwoord tot hierdie tweede deel dat sedert prof. Forbes aan die eerste deel gewerk het, sy Sweedse medewerkers op twee onbekende briewe van Sparrman afgekom het. Dit werp verdere lig op hierdie interessante man en daarom word die twee briewe dan ook in die voorwoord vir die eerste keer gepubliseer. Waar die eerste deel 'n afdruk van die enigste bekende beeltenis van Sparrman bevat het, nl. die frontportret geskilder in 1787 deur M. Mollard, is daar in hierdie tweede deel 'n profielafbeelding wat van die hand van Niclas Lafrensen, jr., afkomstig is, gedateer ongeveer 1800.

Hierdie tweede deel bevat ook enige bylaes soos onder andere lyste van sekere Hottentotwoorde met hulle betekenis, asook 'n opgetekende Hottentotwysie. Die bibliografie bevat die name van die belangrikste geraadpleegde werke en argivalia wat in die redakteur se voetnote voorkom. Die algemene indeks, asook die afsonderlike indekse vir al die diere- en plantname in sy reisjoernaal vermeld, geld vir albei dele. Soos in die eerste deel, verskyn daar ook in dié deel 'n paar plate van diere, tekeninge wat Sparrman self gemaak het. Agter in die boekdeel is twee netjiese kaarte, geteken deur K.A. Behr, waarop Sparrman se reis van Kaapstad af tot by die Visrivier baie duidelik aangedui word. Hierdie twee kaarte is so ontwerp en in die boek aangebring dat wanneer dit oopgevou is, die hele reis in besonderhede met gemak gevolg kan word. Saam met Sparrman se eie kaart, wat agter in Deel I verskyn, maak dit 'n sinvolle kombinasie uit, veral met die oog op moontlike kontrolering.

My enigste klag teen die twee dele is die feit dat die titel op die rugkante aangegee word as *Anders Sparrman travels in the Cape ...* (en ook so in die lys van reeds verskene titels in die volledige Van Riebeeck-verenigingreeks), terwyl hierdie presiese bewoording nie op 'n titelblad gebruik word nie. Dit lei

slegs tot verwarring wanneer daar na die betrokke werk in bronnelyste verwys word.

Dit is my mening dat die Van Riebeeck-vereniging met hierdie publikasie 'n stewige bydrae tot ons Suid-Afrikaanse kultuurskat gelewer het.

J.L. HATTINGH
Universiteit van Port Elizabeth

J.R. LANDER, *Crown and Nobility 1450—1509*. Edward Arnold, London, 1976, 340 pp., index, append., R9,95.

Dit is 'n boek met 'n harde omslag wat eintlik 'n bundel artikels van die outeur uitmaak wat almal voorheen reeds individueel in 'n verskeidenheid tydskrifte verskyn het — vandaar dan ook die feit dat die werk geen afsonderlike bronnelys bevat nie en 'n fragmentariese karakter dra. Die tema is die laat middeleeuse politieke kwessies in Engeland soos die oorlog van die rose, Hendrik VI en die hertog van York se tweede protektoraat, die honderdjarige oorlog en die verskillende paleisintriges uit die tyd. In besonder bevat dit karakterstudies van Eduard IV en Hendrik VII. Verder kom die buitelandse beleid, die koninklike finansies en die werking van die koninklike raad sterk onder die soeklig. Onderliggend aan alles lê die stryd tussen die koninklike gesag en die ambisie van die adel.

Die werk is kennelik vir die ingeligte leser bedoel, vir die vakman wat in die Engelse geskiedenis, die laat middeleeue of die politiek as sodanig belang stel. Dit is die resultaat van jarelange nougesette navorsing op 'n terrein wat tot dusver grootliks deur ons huidige geslag historici links gelaat is. Die skrywer getuig in sy lang (56 bladsye) inleiding van die gebrek aan werklike nuwe navorsing oor verskeie van die temas wat hy aanraak. Baie van die bestaande kennis is gebaseer op navorsing wat nog in die vorige eeu gedoen is en sedertdien gewoon vryelik deur latere skrywers herhaal is. Nuwere interpretasies en hervertolkings het wel al hul verskyning gemaak, maar veel kan nog gedoen word. Oor die besondere era is daar nog heelwat bronne beskikbaar wat onaangeraak gelaat is.

Die sentrale tema is om die werklike politieke kragte van die vyftiende eeu uit te beeld. Uitgaande van die bestaande kennis aangaande die era, asook die huidige vertolking daarvan, kom die outeur met sy besondere eie insig en deeglike uitleg van die faktore wat 'n rol gespeel het. Sy besondere bevindings en gevolgtrekkings, uitbeelding en vertolkings is kenmerkend vir sy eie oorspronklike benaderings en deeglike ontledings. Elke hoofstuk is dus 'n afsonderlike bydrae tot die begrip van die tema. 'n Reeks bylaes word aan die einde van die boek verstrekk waarmee die skrywer 'n ontleding aanbied wat die verbintenisse en landelike invloede van die adel in hulle politieke verhoudings en optredes weerspieël.

In sy geheel gesien, 'n boek waarby die kenner van Engelse politieke geskiedenis veel baat en genot sal vind.

J.L. HATTINGH
Universiteit van Port Elizabeth

MARGARET SHENNAN, *The European Dynamic — Aspects of European Expansion, 1450—1715*. History Topic Books, Adam & Charles Black, London, 1976, 192 pp., bibl., index, £2,50.

Alhoewel hierdie reeks in die breë opset vir die hoër standers van die sekondêre skole, asook die voorgraadse universiteit- of kollegestudent bedoel is, het dit op my 'n besonder gunstige indruk gemaak. Die inhoud is maklik gestel, die tema dek 'n wye veld en die toevoeging aan die einde van elke hoofstuk van 'n aantal tydgenootlike dokumente, asook die vermelding van addisionele werke wat oor die aspekte geraadpleeg kan word, maak dit 'n heeltemal bruikbare en nuttige werkie.

Margaret Shennan gaan tereg van die standpunt uit dat die periodieke 1450 tot 1715 van besonder deurslaggewende aard in die wêreldgeskiedenis was omdat dit die periode was waarin Europa die grondslae gelê het vir sy meesterskap oor die grootste dele van die wêreld. Sy sien veral twee basiese veranderingsprosesse as die oorsake vir hierdie belangrike gebeurtenis. Die een is die Christelike godsdiens wat in die vyftiende en sestiende eue voor die grootste krisis in sy bestaan gekom het. Dit was van buite deur vyandige gelowe bedreig en op sy knieë gedwing terwyl dit van binne geworstel het met innerlike verval en verdeeldheid. Tog het hierdie krisis die Europeërs in hegteer eenhede saamgebind en 'n besef van eie waarde verleen.

Die tweede belangrike aspek lê opgesluit in die Europese bemeestering van die ontsaglike oseane. Dit kon Europa in staat stel om die innerlike veranderings wat Europa self ondergaan het, soos die

Renaissance, die wetenskaplike en later die industriële revolusies, uit te dra na die uithoeke van die aarde. Die toepasbaarmaking van alle kennis en die bewussyn teen 1715 dat die Europeër anders is as ander bewoners van die aarde het 'n besondere mate van selfvertroue aan die Blankes verskaf wat moeilik deur ander rasse teengestaan kon word.

Die gebruik van uittreksels uit tydgenootlike dokumente en bronne om sekere punte in die teks te illustreer, is vandag redelik in die mode. Sekerlik help dit om die gemaakte stellings toe te lig en sodoende meer insig in die historiese kennis te verleen, maar 'n mens wonder soms of sekere uittreksels hoegenaamd nodig was, of die teks nie reeds voldoende is nie.

Dit is egter myns insiens 'n handige en insiggewende werkie wat met vrug deur onderwyser en student gebruik kan word.

J.L. HATTINGH
Universiteit van Port Elizabeth

THARIZA VAN RENSBURG, (red. *Oorlogsjoernaal van S.J. Burger*. RGN, Pretoria, 1977, 183 pp., kaarte, illus., bibl., indeks.

Die verskyning van S.J. Burger se oorlogsjoernaal bring die reeks bronnepublikasies wat deur die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing uitgegee is, nou op vyf te staan. Vir die bevordering van ons geskiedskrywing is die verwerking van oorspronklike bronne met die oog op publikasie altyd van die allergrootste belang, en daarom is die publikasie van hierdie joernaal 'n welkome toevoeging tot ons bestaande reekse gepubliseerde bronnemateriaal.

Schalk Johannes Burger (1859–1912), skrywer van die oorlogsjoernaal, was geen geleerde persoon nie en die leser wat ver wag dat hy hier 'n stuk briljante krygskunde in die hand neem, sal teleurgesteld wees. In die eerste plek is die joernaal die persoonlike wedervaringe van 'n "gewone" burger gedurende die Anglo-Boereoorlog. As lid van die Hoopstadkommando het Burger deelgeneem aan die beleg van Kimberley en die veldslae by Belmont, Graspan en Tweeriviere. Alhoewel Burger nie self by die slag van Magersfontein teenwoordig was nie, gee hy nietemin 'n breedvoerige beskrywing van dié belangrike veldslag.

Die slag van Paardeberg was nie slegs 'n groot nederlaag vir die Boere nie, maar dit was ook die hoogtepunt en einde van Burger se oorlogservaringe. Na afloop van die slag van Paardeberg is Burger deur die Engelse gevange geneem, na Groenpunt en later na Ceylon gestuur.

Vir bykans twee jaar het Burger as krygsgevangene in die Diyatalawa-kamp in Ceylon ver toef en kon eers weer aan die einde van 1902 na sy vaderland terugkeer. 'n Groot gedeelte van die joernaal beskryf Burger se lief en leed in Ceylon. 'n Kenmerk van die joernaal is die diep oortuigde godsdienssin wat telkens op die voorgrond tree.

Uit die joernaal blyk dit duidelik dat Burger 'n stil, ernstige en selfs teruggetrokke persoon was. As gevolg hiervan vind ons eintlik weinig beriggewing oor homself in die geskrif.

Die redaktrise het op sistematiese en wetenskaplike wyse die werk geannoteer en sy het veel moeite gedoen om die joernaal van alle kante te belig. Illustrasies, foto's en kaarte vul die werk verder aan. Die stofomslag, wat deur prof. Karin Skawran ontwerp is, is 'n sprekende voorbeeld van volkskuns. Soortgelyke ontwerpe word by herhaling op voorwerpe wat deur Boere krygsgevangenes vervaardig is, aangetref.

Alles in ag genome, word die joernaal werklik op voortreflike wyse aangebied en behoort almal wat in die geskiedenis van die Anglo-Boereoorlog belangstel, die werk ter hand te neem.

D.W. v.d. MERWE
Universiteit van Suid-Afrika

A.J. CHRISTOPHER, *Southern Africa*. The Shoe String Press, Connecticut, 1976, 292 pp., illus., photo's, tables, maps.

Dr. Christopher's historical geography of Southern Africa is a valuable addition to a field which has received very little attention. In 1963 Pollock and Agnew published a survey, *Historical Geography of Southern Africa*, of the period from 1952–1910. However Dr. Christopher's book extends the survey to 1960, whilst also bringing greater depth to the earlier period.

Historians will find this recent publication to be a most informative and useful supplement to the history of Southern Africa. It covers a very wide spectrum of topics. Dr. Christopher has defined the "theme" of the book as being "the transformation of the landscape through the agency of European

settlement" (p.245). The author has used this flexible theme to maximum advantage. Some of the topics covered include a survey of agriculture in South Africa, the pattern of land settlement for this period, the transformation of the economy and the resultant changes in urban and rural settlement. There is also a "highly tentative" chapter on the subject which has recently attracted considerable attention viz. African and European contact to 1960. This includes a brief look at economic relations between Black and White.

If any criticism is to be levelled at this work, it must be based on the fact that in attempting an interdisciplinary approach, it is virtually impossible to do justice to all the parent subjects. Historians might at times feel that political factors as determinants are neglected as for instance in the chapter dealing with Rural and Urban adjustments (Chap. 7). Did the Native Urban Areas Act of 1923 not have any affect on the pattern of settlement? Similarly does the Glen Grey Act of 1895 not deserve mention in a study of the Closer-Settlement movement in the Cape?

(Mrs.) M. FLEMMER
University of Durban-Westville

PIET MEIRING, *Dynamite and Daisies*. Purnell, Cape Town, Johannesburg, London, New York, 1976 X + 177 pp., illus., R7,50.

As the title of this book suggests the intention is both to amuse and to entertain the reader. In this the author, a one-time journalist, has succeeded. While this is not intended as an academic book, it does provide a colourful and lively account of the gold rush to Barberton in 1884, and of the ensuing short-lived boom period.

Essentially the book is concerned with people, and many feature simply because they were distinguished by social or personal oddities. Not even the barmaids and prostitutes of the town are neglected.

Although the interest in people forms the backbone of this book, other widely divergent chapters deal with topics such as the naming and subsequent distribution of the Barberton daisy, and with the geology of the gold fields.

The book is illustrated with a number of photographs and sketches (16 pp.), largely of local interest. Singularly unimaginative is the caption (p.71) which reads "Present-day Barberton, a town of peace and quiet where the old vice has been buried but a population 'explosion' is feared!"

This saucy and chatty narrative is easily readable, but often very superficial. However, as a social history, relying heavily on the gossip pages of the local newspapers of the time, it does provide a certain anecdotal insight into the period.

(Mrs.) M. FLEMMER
University of Durban-Westville

R.L. WALLACE, *The Australians at the Boer War*. Australian War Memorial and the Australian Government Publishing Service, Canberra, 1976, 420 pp., maps., illus., bibl., index.

The author of this book is an Australian and a retired civil servant. His interest in the Australian participation in the Anglo-Boer War was kindled by a visit to South Africa in 1965, when he saw the war graves of Australians in a number of cemeteries throughout the country. He subsequently revisited South Africa and a study of the part played by the Australians during the war became a labour of love to him.

Although this is the first comprehensive work on the role of the various Australian units during the campaign, a fellow countryman B.J. Bridges, has written in detail of the activities of the New South Wales Lancers. (*The New South Wales Lancers and the Anglo Boer War, 1899-1902*. unpublished M.A. thesis, University of South Africa, Pretoria, 1975). It seems, however, that Mr Wallace was either unaware of or unable to consult this work. Particular incidents involving Australians, were also described by F.M. Cutlack, *Breaker Morant: A Horseman who made History*, London, 1962 and G.R. Witton, *Scapgoats of the Empire: The Story of the Bushveldt Carbineers*, Melbourne, 1907. From the text it is evident that the author consulted these books, yet they are omitted from his bibliography.

Mr Wallace writes in a straightforward and simple manner. The major battles in which the Australians were engaged are outlined and the part played by certain units or individuals accentuated. These events are, however, merely described chronologically and the presentation lacks a reasoned analysis of how important the Australian contribution really was. Although some of the facts relating to the Australian participation are systematized, no attempt is made to reach any firm conclusions. The author is

also too selective in his use of sources. No Dutch or Afrikaans books were consulted, neither were the South African or British archives tapped for information.

Conceptually this book offers few penetrating insights. For example, the author seems to have ignored the reasons why the Australians volunteered to fight in the Anglo-Boer War. The imperial connection is an obvious explanation, but is it the only one? Some research in the social background and standing of the Australian volunteers as well as their personal motives, may have shed more light on the issue. In this respect the pioneering work of R. Price, *An Imperial War and the British Working Class*, London, 1972, could have served as a possible guide.

What is particularly interesting in this work, is the fresh evidence relating to the Handcock-Morant affair. Lieutenants H.M. Morant, P.J. Handcock and G.R. Witton of an irregular Australian corps, the Bushveldt Carbineers, as well as an Englishman, Lieutenant H. Picton, appeared before a British military court in January and February 1902 for allegedly shooting surrendered Boers and a German missionary, the Rev. Daniel Heese (spelt incorrectly as Hesse by the author) in the Pietersburg area between July and September 1901. The Australians were acquitted on the Heese charge, but found guilty of murdering the Boers. Morant and Handcock were shot in Pretoria on 27 February 1902, and Witton sentenced to life imprisonment but pardoned in 1904. Picton was found guilty of manslaughter and cashiered. Mr Wallace has discovered a letter in the Mitchell library, Sydney, written by Witton in 1929 and not accessible till 1970. In this letter Witton states explicitly that Handcock confessed privately to the murder of Heese — a fact which Witton omitted in his book, *Scapegoats of the Empire*. The author, however, is wary of accepting Witton's evidence and implies unconvincingly that Witton tried to absolve himself from any blame by implicating Handcock. In general one obtains the impression that Mr Wallace treats Handcock and Morant too sympathetically. There is no real evidence to state, as he does on p.377, that the War Office hushed up the affair due to the effect it could have on the already troubled relations at the time between Britain and Germany. (Compare S.B. Spies, *Methods of Barbarism? Roberts and Kitchener and Civilians in the Boer Republics*, January 1900 — May 1902, Cape Town, 1977, pp.277 — 278 on this point.)

Despite the criticism that one can level against this book, it is, nevertheless, not without merit.

A.M. GRUNDLINGH
University of South Africa

JAN SCHIPPER, "De geschiedenis van Zuid-Afrika opnieuw geschreven", in *Zwart op wit, een ander Zuid-Afrika*, een uitgave van de Populier, Amsterdam, mei 1976, p.9—38.

Zolang Afrika overheerst werd door Europese koloniale mogendheden stond in de geschiedschrijving van dit werelddeel de blanke in het middelpunt, ook in Zuid-Afrika. Het was te verwachten, dat na de beëindiging der koloniale overheersing er een andere historiografie zou ontstaan, welke de gekleurden op de voorgrond plaatst. Zij wordt echter belemmerd door gebrek aan geschreven getuigenissen van gekleurden, want dezen waren merendeels schriftloze, primogene volken. De geschiedschrijving van Zuid-Afrika was tot dusver grotendeels die van blanken over blanken, in het Afrikaans "blanksentries" genoemd. Zij begint met een archeologisch hoofdstuk over de San (voorheen Bosjesmannen genoemd), de Khoi (voorheen Hottentotten) en de Afrikanen (voorheen Bantoe, d.w.z. mensen, daarvoor Kaffers, d.w.z. ongelovigen in het Arabisch genoemd). Dat hoofdstuk is onvermijdelijk kort en vaag wegens de bescheiden huidige archeologische kennis van deze schriftloze volken. Daarna volgen hoofdstukken over de ontdekking van Zuid-Afrika door blanken, de stichting der Kaapkolonie, de trek het binnenland in en de ontmoeting met achtereenvolgens Khoi, San en Afrikanen. Wanneer deze rassen in aanraking met blanken komen, volgt een terugblik van de geschiedschrijver op hun voorafgaande geschiedenis. Zo ontvouwt zich het ingewikkelde patroon der Zuidafrikaanse geschiedenis op voor de hand liggende wijze, althans in blanke ogen. Pogingen zowel van Engelstalige, liberale historici, zoals Monica Wilson en Leonard Thompson, als van Afrikaner-nationale schrijvers, om eerst de gekleurde volken en daarna de blanke intrekkers (of indringers, zo men wil) ten tonele te voeren, hebben dat historische patroon voor de student eerder verward dan verhelderd.

Van twee convergerende zijden wordt deze "blanksentriese", koloniale geschiedschrijving thans verworpen, in Afrika door de geschiedschrijvers der nieuwe, ontvoogde staten, die nog ten dele blanke universiteitsdocenten zijn, — onder wie J.D. Omer-Cooper een der beste is — in Europa door de Marxistische of liever Neomarxistische geschiedschrijvers. Zij willen geschiedenis van Afrika vanuit het gezichtspunt der gekleurde volken schrijven. Hun werk is "swartsentries", antikoloniaal, antiblank en voorzover het van Neomarxisten stamt, antikapitalistisch.

Van Nederlandse zijde is deze soort historiografie eerst laat door weinigen ondernomen. Niet toevallig geldt een der eerste pogingen Zuid-Afrika, omdat daar aanstootgevende stamverwanten wonen, de

Afrikaners. De poging is afkomstig van Jan Schipper, geboren 1938, historicus, 1964–72 docent aan de Universit  Nationale du Zaïre, thans docent in Afrikaanse gesiedenis te Utrecht, Nederland. Hij geeft als het ware een omgekeerd, negatief beeld van de tot voor kort gangbare geschiedschrijving van Zuid-Afrika en zet deze op haar kop. Het is merkwaardig te lezen, hoe hij de blanke mythologie vervangt door een zwarte. Zijn werk heeft met ware geschiedwetenschap nog minder te maken dan het geschiedbeeld door blanken gevormd. Hij biedt geen poging tot objectiviteit, maar louter linkse ideologie. In zijn verhaal zijn de blanken koloniale veroveraars, onderdrukkers en uitbuiters van de gekleurde meerderheid, welke werd verstoord en verjaagd uit haar vreedzame bestaan: "Tot aan het einde der 18e eeuw leefde de Afrikaan in een evenwichtige maatschappij die zich op een aantal punten gunstig laat vergelijken met het Europa van die dagen" (p.13). De sluipmoord door de Zoelovorst Dingaan op de Voortrekkerleider Retief en zijn gevolg ondergaat bij Schipper een herwaardering als "wanhoopsdaad" wegens zijn "benarde positie" onder blanke druk (p.17).

De lezer vraagt zich af, hoe de geletterdheid der gekleurde bevolking, welke de hoogste in Afrika is, en de snelle bevolkingsgroei (zeg maar: bevolkingsontploffing) in Zuid-Afrika te rijmen vallen met de ontzettende onderdrukking, uitbuiting en ondervoeding de gekleurden, welke Schipper in felle zwarte en rode kleuren schildert. Op p.20 leest men het sprookje, dat de blanke Zuid-Afrikanen "de gemeenschap op het hoogste welvaartsniveau van de kapitalistische wereld" vormen. De fascistische ontwerpgrondwet van 1941 is na 1948 stap voor stap verwezenlijkt (p.31) en de Zuidafrikaanse pers onderging censuur (p.31), volgens de schrijver. D.w.z. de huidige Zuidafrikaanse regering is een fascistische dictatuur, als men hem mag geloven. Waar de schrijver met tegenzin erkent, dat een Afrikanerregering iets goeds voor de onderdrukte gekleurden heeft gedaan, bijvoorbeeld vervanging van krotwoningen door redelijke vrijstaande huisjes elders, merkt hij op, dat dit "geheel tegen de logica van het systeem" van onderdrukking indruist (p.29). Voor de blanke zending heeft hij natuurlijk weinig waardering, wegens haar "vaak te rationalistische en ook arrogant zendingen" (p.28).

Schipper heeft veel gebruikt van de Engelstalige, liberale, vanouds anti-Afrikaner-geschiedschrijving, zodat vele van zijn termen Engelse in plaats van Nederlandse kleur vertonen, bijvoorbeeld "laager" in plaats van lager (Afrikaans: laer), "beswaring" i.p.v. verzwaring, "industriële natie" (zie C.W. de Kiewiet) i.p.v. mijnbouwnatie, "vee" i.p.v. rundvee, "reserve" i.p.v. reservaat. In zijn voetnoten op p.37 beweert hij, dat de Afrikaners Kaffer en Bantoe altijd in denigrerende zin gebruiken; dan mag men evenzeer beweren, dat de Britten altijd "Dutch" in denigrerende zin bezigen.

Het zou te ver voeren hier alle scheefheden in Schippers herschrijving der Zuidafrikaanse gesiedenis aan te stippen. Deze moet worden herschreven, maar dan op wetenschappelijke wijze, strevend naar objectiviteit, en niet op Schippers manier.

C. DE JONG
Universiteit van Suid-Afrika

ANTHONY HOCKING, *South African Government*. Macdonald Heritage Library 4, Macdonald South Africa, Cape Town, 1977, photographs, 64 pp., index, R6,75.

Soos die vier ander uitgawes in hierdie reeks, waarvan Nr. 5 hieronder bespreek word, is hierdie haredblads as 'n oorsigtelike aanskouingslesse bedoel. Dit is 'n deurblaaiboek wat, sonder sy wye verskeidenheid mooi afgedrukte foto's, sekerlik nie die lig sou gesien het nie. Sonder verdienste is die teks nie. Anthony Hocking, beter bekend as die skrywer van *Oppenheimer and Son*, het 'n boeiende styl en die gawe om 'n ding kernagtig te stel. Sy uiters beknopte sketse oor o.a. unie- en republiekwording, die staatspresident en premiers, die rol van die kabinet en opposisie, die twee huise van die parlement en die deurvoering van 'n wetsontwerp, bevat bruikbare inligting vir die oningeligte wat gou iets hieroor wil oplees. Ander sake wat behandel word, is staatsbeveiliging, finansies, buitelandse sake, die regsorde (rule of law), regswese en hofprosedure. Die hele gesagstruktuur kry aandag, met inbegrip van dié vir die Kleurlinge, Indiërs en Bantoeuisslande, en word deurgetrek tot op provinsiale, stedelike en dorpsvlak. Elke bladsy is met een of meer foto's, sommige in kleur, geillustreer en bevat kernagtige besonderhede oor o.a. die Grondwet, burgerskap, staatsdepartemente, stedelike bevolkingsgetalle en politieke partye — laasgenoemde al effens verouderd.

Die boek is netjies uitgegee op amper-glanspapier, van folio-formaat en met 'n mooi foto-geillustreerde stofomslag. Dit kan nuttig in die klaskamer gebruik word en behoort byval te vind by toeriste.

A.J. VAN WYK
Universiteit van Pretoria

BRIAN BARROW, *South African People*. Macdonald Heritage Library 5, Macdonald South Africa, Cape Town, 1977, photographs, 64 pp., index, R6,75.

Wat hierbo van Nr. 4 in hierdie reeks gesê is, geld ook in hierdie geval, behalwe dat die skrywer en onderwerp verskil. Hier val die lig op Suid-Afrika se mense- en volkeverskeidenheid: Swart, Wit, Bruin, Geel — en 'n kleuremengsel van die vier. Joernalis-skrywer Brian Barrow gee in 'n vloeiende styl aandag aan o.a. die voorgeskiedenis van die land, die koms van die Wittes, grondhonger, Wit en Swart migrasies, die 1820-setlaars, die Eeu van Konflik en die toestand vandag. Die verhoudingskwessie word in behandeling geneem en 'n kort skets word aan elk van die hoofbevolkingsgroepe gewy, met tussenin besonderhede in tabelvorm oor o.a. bevolkingsgetalle, bevolkingsgroei, werkverdeling, koopkrag, leerling-talle en taalgroepe.

Net soos die ander in hierdie reeks is ook hierdie boek pragtig geïllustreer en ewe bruikbaar as die hierbo gemelde. 'n Diepgaande studie is dit nie, en dit was ook nie die bedoeling nie.

A.J. VAN WYK
Universiteit van Pretoria

JOY COLLIER, *Joy Collier's Cape*. Purnell, Cape Town, etc., 1976, 42 sketches.

Die kunstenaar se oogmerk was "to trace the development of the Cape, the mother province, and to begin at the beginning ..."

Sy begin by die begin deur op die titelblad 'n ovaalvormige kleurtekening te plaas van Tafelberg soos van Blaauwberg af te sien op 'n stil aand wanneer die mis die stad bedek en die berg vreemd afgeleë lyk, onaangeraak soos in sy nuut ontdekte glorie van eeue gelede.

Ná hierdie eerste aanblik verbeeld sy Suid-Afrika se oudste gebou, die Kasteel, waarvan sy twee bestaande voorstellinge gereproduseer het en weergee as *The Castle Gateway* en *The Kat Balcony*. Van die Kasteel af reis sy deur Kaapstad en sy buitewyke, Stellenbosch, die Hexriviervallei, Tulbagh, Wupperthal, Beaufort-Wes, Matjiesfontein, Swellendam, Oudtshoorn, Graaff-Reinet, Port Elizabeth, Grahamstad, Oos-Londen, waarna sy huiswaarts keer.

Oral langs die pad vergestalt sy ou argitektoniese skeppinge in 'n romantiese atmosfeer van vergange tye; en dit is heerlik om saam met haar te reis, veral wanneer sy haar by monochroom bepaal. Haar sketsvermoë is onverbetel, lossies-elegant en sonder die stywe strakheid van die beroepsargitek.

Wanneer sy waterverf bybring, kry 'n mens soms die gevoel van oorbodigheid, selfs onafgerondeheid, asof daar bo-oor nat verf gepeuter is, soos in *Malay Quarter*. Dit is deur die gebruik van verf dat haar tekening van Beaufort-Wes se ou toringkerk en stadsaal deur 'n bruin-swart begrafnispres (lyk so) reg op die voorgrond oordonder word. Tog is daar ook uitsonderinge. Met haar *Mostert's Mill*, slegs liggies gekleur, kry sy reg wat sy getrag het om te bereik — "to depict in the mill's solid structure some feeling of the air which is its element".

Haar swart-en-wit tekeninge is 'n genot: Kaapstad se Burgerwaghuis, Tulbagh se Drostyd en Druiwepars, Swellendam se *The Glen*, Oudtshoorn se Verepaleis, Oos-Londen se Ann Bryant-huis. Graag sou 'n mens genl. Jan Smuts se geboortehuis, Ongegund, ses kilometer van Riebeek-Wes af, ook in monochroom wou sien pleks van die vaalbruin waarbinne die huis versmelt.

Ooreenkomstig haar tema keer sy terug na Kaapstad en verbeeld in haar twee voorlaaste tekeninge die Maleierwoonbuurt en die reeds gesloopte Hanovergebou in die toe nog lewendende Distrik Ses, nog 'n reproduksie van 'n bestaande voorstelling.

Die geheel sluit sy af met 'n aangrypende tekening van 'n gesloopte Distrik Ses in sy lewlose verlatenheid, met op die voorgrond 'n bruin-swart kopaf-boomskelet met een beenderige arm grypend na niks.

Die simboliek is treffend: dis verby, die dood het reeds verteer. Tog is daar hoop — vir diegene wat by die boomlyk verbykyk na die berg, wasig daar agter, en in herinnering roep dat Dias se medevaarders dit eens met hierdie Suidland mis gehad het deur te sé: dit lewer niks op wat die mensehart verbly nie.

Met haar fyn aanvoeling vir wat agter lê en haar vaardige hand het Joy Collier 'n genotvolle bundel gelewer, van groot formaat, stewig gebind en netjies verpak in 'n kartonhouer met dieselfde titel as die bundel en 'n afdruk van haar tekening van Beaufort-Wes se stadsaal voorop. Haar Kaap wil 'n mens weer en weer bereis.

A.J. VAN WYK
Universiteit van Pretoria

P DE KLERK e.a., *Die Ophoms van Europa, 'n Inleiding tot die Westerse Beskawingsgeskiedenis vanaf die 15de Eeu tot 1815*. Butterworths, 1977, xvii + 439 pp., illus., indeks, R17,50.

Hierdie boek is met die spesifieke oogmerk geskryf dat dit op eerste- en tweedejaarsvlak aan universiteite en onderwyskolleges gebruik kan word. As die eerste omvattende werk in Afrikaans oor hierdie tydperk, voorsien dit in 'n groot behoefte en sal sowel dosente as studente dankbaar gebruik kan maak van dié poging deur dr. De Klerk, bygestaan deur mnr. Z.L. Pretorius en mev. J.R. Ingram-Barrish, al drie verbonde aan die Departement Geskiedenis van die Potchefstroomse Universiteit vir CHO.

Die terrein wat bestryk word, word in ses hoofafdelings behandel wat onderverdeel is in altesame dertig hoofstukke van wisselende lengte en 'n verskeidenheid kaarte, tabelle en afbeeldinge bevat. Hoewel die soeklig op die tydperk 1500–1815 val, word daar in *Deel I. Inleiding* in drie hoofstukke van 33 bladsye aandag gegee aan die waarde van historiese kennis, die metodes hoe dit gevorm word en die plek van die Westerse beskawing binne die geskiedenis, met direk daarna 'n kort oorsig van die verhaal sedert die ontstaan van die vroegste Nabye Oosterse beskawings tot en met die opkoms van die nasiestate in die laat middeleeue.

Hierdie drie hoofstukke het 'n hoë nuttigheidsgraad vir 'n begrip van die hoe, wat en waarom van 'n studie van die geskiedenis in die algemeen en van die vroeg-moderne tydperk in die besonder. Laasgenoemde word in die orige vyf afdelings, wat in lengte van drie tot sewe hoofstukke wissel, tematies-chronologies onder die volgende hoofde behandel: *Vernuwings- en Uitbreidingsbewegings in die Westerse Beskawing, Die Habsburgse Ryk en die Godsdiensoorloë, Die Bloeytydperk van die drie Wes-Europese Seemoondhede, Die Ophoms van Oos-Europa en die Verligting en Die Franse Rewolusie en die Napoleoniese Ryk*.

As inleiding tot kennis van die tydperk bevat die boek voldoende en deeglik gerangskikte feitemateriaal; trouens, dit is in hoofsaak 'n feitlike aanbieding, met min kleur. Dit is m.i. die hooftekortkoming van die werk en daarom is dit te betwyfel of dit, benewens 'n verpligte studieboek te wees, ook sal voldoen "in die behoeftes ... van ander mense wat hul kennis van die geskiedenis wil uitbrei", soos die hoop in die *Voorwoord* uitgespreek word. Dit is 'n swaar, droë boek waarin 'n mens haas vergeefs soek na die wonder van die verhaal van die mens en waarin die groot verskeidenheid hoogs interessante karakters betreklik leweloos bly. 'n Sprekende voorbeeld is die hoofstuk oor die kerkhervorming, veral as dit naas 'n lewendige bespreking daarvan gelê word soos dié deur Donald Lindsay en Mary R. Price, *A Portrait of Europe 1300–1600, Authority and Challenge* (Oxford Univ. Press, 1975).

Taalkundig kon die boek beter versorg gewees het. Die skryf van *beskawing* met 'n beginhoofletter (o.a. pp.2 en 7), is onnodig, of dit nou Westerse, Minoëse, Miceense of watter beskawing ook al is; en dieselfde geld "Ontdekkingstogte" en "Ontdekkingsreise" (pp.76, 68, 94 en 95). Volgelinge van Mohammed het gewetensbeswaar teen die gebruik van "Mohammedaan" (p.45) en die verbuiging daarvan. Hulle verkies *Moslem* of *Moslim*. Die spelling "Middeleeuse" en "Middel-eeuse" direk na mekaar in die *Inhoud, Hoofstuk 3* is seker 'n glips. *Middellandse Seegebied* en *Middellandse Seehandel* word op pp. 11 en 75 korrek gebruik, maar elders word *Middellandse* en *Indiese* meesal verkeerdelik gekoppel met die daaropvolgende naamwoord, bv. "Middellandse-seebeskawing", "Middellandse-seegebied" en "Indiese-oseaangebied" (*Inhoud, Hoofstuk 2*, pp. 7 en 83), met daarby vorme soos "n nuwe Mediterreense (of Middellandse-see-) kultuurgebied" en "Middellandse-see-oewer" (p. 7). Die volgende eiename word deurgaans verkeerd gespeld: "Mycene" en "Myceense" pleks van *Micene* em *Miceense*; "Sisilië" (*Sicilië*); "Toscaanse" (*Toskaanse*). Op p. 79 verskyn *Guineekus* en "Guineakus" kort na mekaar.

Benewens spelfoute soos "vasale" (o.a. pp. 33, 34 en 100), pleks van *vasalle*, en "agressie" (p. 270), pleks van *aggressie*, en seftoute soos "geerf" (p. 25), vroeër (p. 53) en "Dwars deur" (p. 74), kom daar ook die volgende slordige sinne voor: "Die Portugese as 'n klein volk sou seker nooit 'n handelsmonopolie in die Ooste kon opbou en handhaaf nie, as dit nie was dat die meeste produkte wat in die Weste in aanvraag was in klein gekonsentreerde gebiede, wat almal maklik bereikbaar oor die see, aangetref is nie" (p. 84); "hierdie sakrament van die *konfirmasie* het met handoplegging deur die biskop op gepaard gegaan" (p. 101); "Hulle het nie die leiers van die groot hervormingsbeweging geword nie; hulle was skrywers en denkers en nie soseer godsdienstige leiers wat ook nie graag konfrontasie met die kerklike owerhede wou hê nie, maar hulle het tog die weg vir die sestiende-eeuse hervorming, sowel vir die Protestantse as vir die Katolieke hervorming, voorberei" (p. 107).

Die prys van R17,50 vir hierdie slapband is hoog as dit vergelyk word met die R6,25 van Lindsay en Price se hierbo vermelde *A Portrait of Europe ...* (slapband, 360 pp., vele illustrasies, waaronder enkele in volkleur); die R13,25 van J.B. Harrison en R.E. Sullivan se *A Short History of Western Civilization* (A.A. Knopf, 1965, 4e druk, hardeband, groot formaat, oor die 700 pp., vele kaarte en afbeeldinge); en die R13,95 van B.M. Schoeman se *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910–1976* (Aktuele Publikasies, 1977, hardeband met glansstofomslag, 513 pp ... ellelange tabelle).

Toe dié feit onder die aandag van die uitgewer gebring is, is skriftelik daarop geantwoord dat dit "deesdae 'n baie duur proses" is om 'n boek te produseer, dat Harrison & Sullivan se *A Short History* ... 'n groter afsetgebied het en boonop goedkoper geproduseer kan word omdat dit reeds 'n 4e druk is. Dit is alles waar, maar as die afleiding korrek is dat 'n Afrikaanssprekende 'n premie moet betaal omdat hy Afrikaans wil lees, sluk hierdie Afrikaner swaar daaraan.

Die Ophoms van Europa kon verbeeldingryker geskryf gewees het, die taalgebruik kon suiwerder gewees het, dit kon in 'n harde en netjieser buiteblad getooi gewees het en 'n laer prys sou dit sterker aanbeveel het — hoe ook al, dit is 'n redmiddel vir die hedendaagse produkte van ons skole vir wie dit 'n stryd is om Engels te lees en te verstaan.

A.J. VAN WYK
Universiteit van Pretoria.

T.R.H. DAVENPORT, *South Africa A Modern History*. Macmillan, 1977, xv + 432 pp., maps, illus., index, bibl. notes.

Professor Davenport's eagerly awaited book provides an essential complement to the two-volume *Oxford History of South Africa*, which was the first concerted attempt to present South African society in totality. He supplements the thematic approach of *O.H.S.A.*, by producing a systematic account of governmental and party politics in South Africa particularly for the post 1910 period. Beginning with the earliest inhabitants of South Africa at the "dawn of history", he traces the history of all South African peoples to the "time of troubles" in 1976. The treatment is chronological in the first two sections and thematic in section III which is entitled "The problem of Perspective", where he deals with "Segregation and Apartheid" and "The Colour Bar in the Economy". His basic premises are those of, in his own words 'a liberal Africanist.'

The style is lucid, the method largely empirical in this outline attempt to synthesize historical research, both published and unpublished. Professor Davenport brings to his work not only his skill as a synthesizer but the insight and experience of many years of active research in Cape and Natal politics and more particularly in the field of urban segregation on which topic he has published many articles, and hopefully will produce a book. While there is no bibliography, bibliographical notes supply the reader with the most relevant literature pertaining to each topic as it is dealt with.

Inevitably an outline history depicts not only what has been done but illuminates what needs to be done. New research will in turn generate new syntheses and perhaps new conceptual frameworks for the study of South African history.

New developments in British historiography since 1956 which resulted in the process of industrialisation in Britain being looked at in new ways, in turn encouraged historians of South Africa, many of them expatriate South Africans, to attempt to apply these insights to the South African experience of industrialisation. This was given new impetus by the appearance of the *Oxford History* in 1969 and 1971.

To British-based "radical" historians the questions, assumptions and priorities of these volumes seemed to be dated. And so there emerged the famous "liberal-radical" debate which is examined in the final chapter of Professor Davenport's book. Professor Davenport has rightly, I think, not attempted to test "radical" hypotheses in his treatment of major issues in his book, because "radical" research and thinking has not yet provided what Dr Shula Marks has called "an entirely satisfactory or agreed new conceptual framework" for the study of South African history. Because of the dynamic nature of "radical" research, such an exercise, then, might become dated as soon as it has been completed.

The *Oxford History* and Davenport's book, however, provide an essential first step for the re-thinking of South African history — the former in creating an analytical break-through, away from wholly white-orientated history, and the latter in drawing together the threads of research into a coherent and comprehensive depiction of events, thereby providing a basis for reflection and new thinking points. What is now needed is to find some common ground for historians of all hues and views, so that the new perspectives and the hard-thinking generated by recent developments in South African historiography can be fully exploited. Only in this way can a meaningful understanding of the past be obtained freed as far as possible from ideological presuppositions, to deal wisely with the complex and critical present.

Professor F.J. du T. Spies has already suggested one line of action in his advocating the adoption of the approach and methodology of the French *Annales* (F.J. du Toit Spies, "Leemtes in die Suid-Afrikaanse Geskiedskrywing", *South African Historical Journal*, No. 3, Nov. 1971), which would induce a more adventurous approach to the nature of sources, interdisciplinary studies, and the widening of political preoccupations to include social and economic factors. South African research in general has been

characterised by "thoroughness". An *Annales* methodology and utilisation of stimulating "radical" hypotheses can perhaps induce greater imagination in South African research. South Africans can, for their part, perhaps induce more rigorous use of source material by radicals who in turn should re-shape hypotheses to accommodate evidence that is in conflict with their original notions.

This is an exciting yet critical time in the field of South African historiography. It is to be hoped that the debate between the various groups of historians, — liberal, radical and conservative — will not degenerate into sterile conflict or mutual exclusion, but rather that a meaningful and relevant exposition of historical problems will emerge.

RUTH EDGECUMB
University of South Africa

F.G.E. NILANT en M. SCHOONRAAD, *Bibliografie: Suid-Afrikaanse Kunstenaars*, Kunsargief, Departement Kunsgeiedenis en Beeldende Kunste, Universiteit van Pretoria, 1976, 448 pp., R10,00.

Hierdie bibliografie, wat die derde publikasie van die Kunsargief van die Departement Kunsgeiedenis en Beeldende Kunste van die Universiteit van Pretoria is, is sekerlik die omvangrykste bibliografie wat nog in Suid-Afrika oor Suid-Afrikaanse kuns en kunstenaars gepubliseer is.

Dit bevat volledige verwysings na artikels oor Suid-Afrikaanse kunstenaars wat tussen 1910 en 1973 in agtien van die bekendste tydskrifte in Suid-Afrika gepubliseer is. Hiernaas word daar ook verwys na monografieë oor verskillende kunstenaars, boeke waarin verwysings na sekere kunstenaars voorkom, kunsverhandelings en ander bibliografieë oor kuns in Suid-Afrika.

Die bibliografie bestaan uit twee gedeeltes. In die eerste gedeelte, wat van p.1 tot p.82 strek, verskyn daar 2 607 inskrywings onder die opskrif "Outeurs". Dit is 'n alfabetiese lys van skrywers van artikels waarin daar na Suid-Afrikaanse kuns en kunstenaars verwys word. In die tweede gedeelte, wat van p.83 tot p.445 strek, vind mens 21 807 inskrywings oor Suid-Afrikaanse kunstenaars en illustreerders wat alfabeties volgens hulle vanne gerangskik is.

Die Johannesburgse Openbare Biblioteek publiseer reeds sedert 1949 jaarliks 'n bibliografie van alle artikels wat in Suid-Afrikaanse tydskrifte verskyn. In laasgenoemde bibliografie word egter slegs die titel en skrywers van 'n artikel vermeld. Die Kunsargief van die Universiteit van Pretoria brei deur middel van sy kunsbibliografie, wat in samewerking met die Johannesburgse Openbare Biblioteek tot stand gekom het, uit op hierdie werk deurdat nie slegs artikels en outeurs daarin opgeneem is nie, maar daar ook baie aandag geskenk is aan kruisverwysing wat in sodanige artikels voorkom, asook aan illustrasies.

Volgens die redakteurs van die bibliografie is die bronne "reël vir reël" deurgegaan sodat elke verwysing na Suid-Afrikaanse kunstenaars aangeteken kon word. So verskyn daar byvoorbeeld 'n volledige lys van al T.O. Honiball se illustrasies wat van 1932 tot 1971 in *Die Huisgenoot* verskyn het.

Die samestelling van so 'n bibliografie is 'n ontsaglike taak en daar dit oor 'n lang tydperk deur verskeie medewerkers saamgestel is, is dit begryplik dat daar hier en daar verskille voorkom wat betref uiteensetting en 'n eenvormige metode van afkorting. Die volgende voorbeeld van hierdie gebrek aan eenvormigheid kom voor in die eerste gedeelte: *Die Brandwag* vol. 5 nr. 290:21 (inskrywing nr. 700 by Outeurs) en *Die Brandwag* V(221):23 (inskrywing nr. 699 by Outeurs). Die artikels oor Thomas Baines wat onder Robert Bain gegroepeer is, is egter 'n veel ernstiger glips. Ongeag hierdie redaksiefoute bly hierdie bibliografie egter 'n klassieke voorbeeld van hoe so 'n omvangryke werk aangepak behoort te word en dit is onontbeerlik vir versamelaars van Suid-Afrikaanse kunswerke en navorsers wat navorsing oor die Suid-Afrikaanse kuns doen.

Met hierdie bibliografie is die werk egter nog nie afgehandel nie, aangesien daar nog baie ander tydskrifte is wat in vervolgpublikasies gedek kan word. Dit is verblydend om van professor Nilant te hoor dat koerantartikels ook mettertyd op hierdie wyse in 'n vervolgpublikasie onder die soeklig sal kom. Mens kan slegs spekulêr oor die ontsaglike bron van kennis wat daaruit sal voortvloei.

A.E. DUFFEY
Universiteit van Pretoria

G.E. MINGAY, *The Agricultural Revolution; changes in agriculture 1650—1880*. Adam and Charles Black, London, 322 pp, illus., index.

Die begrip "Landbou-rewolusie" het vir baie jare die beeld opgeroep van 'n reeks veranderinge wat binne 'n relatief kort tydperk 'n gedaanteverwisseling op landbougebied teweeggebring het deurdat

outydse en ondoeltreffende produksiemetodes uitgeskakel is. Moderne historici het egter as gevolg van baie nuut-ontdekte inligting die proses begin herinterpreteer en ons begrip van een van die belangrikste tydperke in die moderne geskiedenis is hiermee ook gewysig. In *The Agricultural Revolution, changes in agriculture, 1650—1880*, het die samesteller, prof. G.E. Mingay (Fakulteit Landbougeskiedenis, Kent-universiteit) gepoog om sommige van die nuutste navorsingsmateriaal bekend te maak.

Die werk is die vyfde in 'n reeks bronnepublikasies, getitel *Documents in Economic History*, onder redaksie van prof. S. Pollard en bevat altesaam 46 kontemporêre dokumente — geskrifte van persone wat die veranderinge meegemaak het of daarop kommentaar lewer, uittreksels uit landbou tydskrifte, advertensies, verslae van landbouverenigings, parlementêre verslae, briewe, argitekplanne, die verslae van Britse reisigers oor landboustoestande in ander lande, asook die opmerkings van persone wat Brittanje besoek het. Uit al die bronne is dit vir die leser moontlik om regstreeks 'n idee te kry van die tydperk.

In 'n uitstekende inleiding, wat op sigself reeds 'n aanbeveling vir hierdie werk is, bespreek prof. Mingay die probleme met betrekking tot navorsing in landbougeskiedenis. Eerstens bestaan daar baie min rekords, en dié wat wel behoue gebly het, was bloot toevallig. Uit hierdie skrale bronnemateriaal is dit moeilik om bv. presies te bepaal wanneer 'n produk die eerste keer ingevoer of toegepas is. Verder is dit moeilik om te onderskei tussen sistematiese ontwikkeling en onplannatige eksperimentering. Wanneer 'n mens egter die voorwoord as handleiding tot die dokumente gebruik en hulle sodoende in verband kan plaas, kom die leser tog onder die besef van die aard van die probleme wat boere en ander wat met die landbou gemeed was, ondervind het. Met die deurlees van die dokumente (daar is selfs 'n gedig!) kan jy ook deel in die opgewondenheid van nuwe ontdekkings wat die weg tot vooruitgang geëban het. Wat 'n mens veral opval, is dat die veranderinge op landbougebied oor 'n lang tydperk plaasgevind het. So was 'n aantal van die landboumetodes wat deur die meeste handboeke aan die 18de en selfs 19de eeu toegeëdig word, reeds in die 17de eeu en selfs vroeër in gebruik.

Die dokumente is so gegroepeer dat al die belangrikste aspekte van die landbou gedek word. Die dokumente oor nuwe landboumetodes sluit bv. in sir Richard Weston se waarnemings oor die Vlaamse veeteelt in 1650 en die beskrywing van sy pogings om die kennis wat hy daar opgedoen het, in Engeland toe te pas. Dokument XI bevat die bekende Jethro Tull se aanbevelings oor die plant van saad in reguit rye en die noodsaaklikheid van die uitroei van onkruid. Die afdeling oor veeteelt bevat geskrifte van Robert Bakewell oor sy teling van langhoringbeeste en New Leicester-skape. Daar is selfs 'n dokument (XIX) waarin 'n kwaksalwer sy raad uitdeel vir die genesing van skaapsiektes. Probleme met grondvrugbaarheid en die oplossing daarvan deur die toedien van ghwano en superfosfate, word ook in die dokumente behandel. Een van die interessantste afdelings bevat dokumente en sketse van nuwe landboumasjinerie. Alhoewel ontwikkeling op dié gebied eers werklik in die 19de eeu plaasgevind het, word 'n nuwe ploeg reeds in 1730 soos volg geadverteer:

"They plough the ground fairer to the eye ... they are at first managed with some difficulty, but when the ploughmen are a little used to them, they are held with much less toil and trouble ... the best ploughmen ... doubtless will rather choose to work the said plough with ease and pleasure, than to toil like galley slaves at the old one." (Dokument XXII)

Dreineringsprobleme en arbeidsvraagstukke op plase word ook deur 'n aantal dokumente gedek. Laasgenoemde is veral van belang, aangesien die innovasies van die 18de en 19de eeue nog steeds arbeidsintensief was. Dit word uit die dokumente ook duidelik dat min aandag gewy is aan die opleiding van plaasarbeiders. Van plaasarbeiders is nie verwag om enige intelligensie of inisiatief aan die dag te lê nie, maar hulle is nogtans heftig gekritiseer omdat hulle so stadig was. Die gewoonte om 'n sopie aan die end van elke dag uit te deel, was blykbaar reeds vroeg taamlik algemeen. In hierdie verband word daar opgemerk dat "The quantities of drink consumed were sometimes such as to stupefy the men and make heavy inroads into the supply of malting barley." (Dokument XXVIII)

Die werk word afgesluit deur 'n afdeling dokumente oor die kapitaalvereistes in die landbou.

Hierdie versameling dokumente kan as nuttige handleiding dien by die studie nie alleen van landbougeskiedenis nie, maar ook die algemene geskiedenis van die tydperk.

(Mev.) L. HEYDENRYCH
Universiteit van Pretoria

C.G.S. DE VILLIERS (opsteller): *Geslagregister van die Familie Swart in Suid-Afrika*. R.G.N., 1977, 414 pp.

Hierdie geslagregister het onlangs tesame met die *Handleiding vir Genealogiese Navorsing in Suid-Afrika*, in die Genealogiereeks van die R.G.N. die lig gesien. Albei publikasies strek die werk van hierdie

afdeling van die Instituut vir Geskiedenisnavorsing van die R.G.N. tot eer.

Die opsteller van die Geslagregister is die bekende prof. Con de Villiers van Stellenbosch wat alreeds op letterkundige gebied sy merk gemaak het en veral gewild is om sy volkse vertellings wat, soos 'n bydrae oor die opsteller in 'n bylae by die geslagregister dit stel, "diep in ons kollektiewe bewussyn die bloed roer wat dikker as water is". Soos te verwagte is, dra hierdie nuutste bydrae van prof. Con ook heel deeglik sy stempel. Alhoewel 'n geslagregister normaalweg baie droë leesstof is, slaan die geestigheid van die opsteller plek-plek duidelik deur. 'n Mens tref dit bv. aan waar hy in aantekeninge oor ene De Bruyn, wat na bewering sy eggenote om die lewe gebring het, op tipies ondeunde wyse 'n hele sin in Italiaans gee. Dit getuig ook boekdele vir die redakteur, L.C.P. Endemann, van die Instituut se Afdeling Genealogie, dat hy in hierdie geval die oorspronklikheid behou het en slegs deur middel van 'n voetnoot/annotasie 'n verklaring in die vorm van 'n vertaling verstrek.

Die 58 foto's, en die bylaes in die vorm van vroeër verskene artikels oor lede van die Swart-familie, gee verder aan hierdie geslagregister 'n sekere menslikheid en warmte. Hiertoë dra ook by die uiters boeiende aantekeninge in die teks oor lede van die familie, soos Susanna Margaretha Uys (vrou van Johannes Cornelis Swart) wie se vader, Petrus Lafras Uys, in die Zoeloe-oorlog van 1879 gesneuel het toe hy die dood van sy vader, P.L. Uys en sy broer, Dirkie Uys, in 1838 by Italeni, wou wreek. Interessant e biografiese gegewens word ook verstrek oor bekende lede van die familie soos oud-staatspresident C.R. Swart (pp.43—44), die skryfster Audrey Blignaut (p.315) en die opsteller self.

Die aantekeninge oor lede van die familie wemel ook van plaas- en plekname, veral in die Overberg, waarvan sommige reeds in onbruik geraak het en ander gevaar staan om te verdwyn. Dit maak die werk besonder waardevol vanuit die oogpunt van die plaaslike geskiedenis. 'n Voorbeeld van 'n pleknaam wat in onbruik verval het, is die Gbantou-pas (of Gantouw of Candauw), 'n poort in die Hottentots-Hollandberge wat deur die redakteur geïdentifiseer word.

Dat die geslagregister self die produk van jarelange arbeid is, moet duidelik wees vir enigiemand wat al met die strikvale van genealogiese navorsing, selfs op baie kleiner skaal, kennis gemaak het. Op p.10 sê die opsteller ook in soveel woorde n.a.v. die presiese verwantskap van 'n voorsaak, hy het "jarelank reeds met hierdie lastige probleem geworstel". Die geslagregisters bevat ook regstellings van vroeër gepubliseerde gegewens soos o.a. in C.C. de Villiers en C. Pama se *Geslagregister van die ou Kaapse Families* (1966). Waar die skrywer tot so 'n beslissing kom, is dit ook behoorlik gemotiveer.

Saam met die opsteller kan 'n mens ná raadpleging van hierdie werk sê: "My omgang met die dooies het my lewe verryk."

D.H. HEYDENRYCH
Universiteit van Pretoria

J.H. LE ROUX, *Robey Leibbrandt die Rebel*. Instituut vir Eietydse Geskiedenis, U.O.V.S., BLoemfontein, 1976, 88 pp.

Hierdie werkie is die eerste in die reeks *Fokus op die Politiek* van die Instituut vir Eietydse Geskiedenis aan die Universiteit van die Oranje-Vrystaat. Dit behandel die dramatiese lewensverhaal van Robey Leibbrandt, bekende Suid-Afrikaanse sportman, vurige chauvinis en oortuigde Nasionaal-sosialis, wat miskien die beste in die Suid-Afrikaanse geskiedenis onthou word vir sy geheime landing aan die kus van Namakwaland in 1941 met die doel om die destydse regering se oorlogsdeelname teen te gaan, indien nodig met geweld.

Leibbrandt het geweldig bewondering vir Adolf Hitler en die Nasionaal-sosialisme gekry toe hy in 1936 op 23-jarige leeftyd as bokser in die Berlynse Olimpiese Spele meegeding het. Ná die Spele bly hy in Duitsland agter en verenselwig hom ten volle met die Nasionaal-sosialisme. Hy sluit ook amptelik aan by die Duitse leër wat hom daarna in die geheim na Suid-Afrika terugstuur. Hy het opdrag gehad om 'n radiosender aan 'n Duitse agent in Lambertsbaai te oorhandig, maar die Duitsers se oogmerk met sy sending bly onseker. Leibbrandt self het egter o.a. beoog om generaal Smuts op een of ander wyse te elimineer ten einde sodoende Suid-Afrika se oorlogsdeelname te verongeluk.

In die nag van 15 Junie 1941 plaas 'n seiljag hom aan wal. Daarna ontvou die verhaal van Leibbrandt se skakeling met die Ossewabrandwag, sy ontugtering met dié organisasie, wat hy as té gematig beskou het, sy besoeke aan verskeie dele van die land waartydens hy 'n aantal fanatieke volgelingen gewerf het, sy ontwyking van die polisie, die gewelddadige dood van sy kamerade, soos die stoeier Johannes van der Walt, sy arrestasie in 'n polisielokval in Desember 1941 en sy verhoor op aanklag van hoogverraad waarna die doodvonnis oor hom uitgespreek is. Ná nege maande in die dodesel het Leibbrandt sy eie verdediging in die Appèlhof behartig. Die appèl het misluk, maar hy is deur die Goewerneur-generaal

begenadig en sy vonnis tot lewenslange gevangenisstraf versag. Kort ná die bewindsoorname deur die Nasionale Party in 1948 is Leibbrandt tesame met 'n aantal politieke gevangenes vrygelaat. Hy is in 1966 oorlede.

Om sulke dramatiese gegewens soos hierdie te hanteer, verg van die historikus 'n uiterste onbevangenheid en objektiwiteit, maar in die regte hande kan dit tog ook baie opwindende geskiedskrywing word. Dit is jammer dat van laasgenoemde moontlikheid in hierdie geval weinig tereg gekom het.

Dit is ook uiters jammer dat in dié werkie ook sekere basiese beginsels van die wetenskaplike geskiedskrywing geïgnoreer is. So byvoorbeeld is persoonlikhede wat in die teks genoem word, soms nie geïdentifiseer nie. Voorbeelde is op pp.17 en 19 waar slegs 'n persoon se van sonder sy voorname of voorletters genoem word, en op p.36 waar 'n persoon se amp genoem word sonder vermelding van sy naam. Ook kom daar in die teks onnodige, niksseggende regstreekse aanhalings voor, soos dié waarmee die hoofstuk op p.66 afsluit en die aanhaling van 'n koerantopskrif op p.71. Dié soort aanhaling sê tog niks wat die skrywer nie ewe goed in sy eie woorde kon gesê het nie.

Taalkundig laat die werk ook veel te wense oor. Foutiewe woordgebruik is volop: oortuigende vir oortuigde (p.27), omskryf vir beskryf (p.39), bedenkinge vir vermoede (p.55), aangehaal vir gesê of verklaar (p.78), en die drogwoord geestesgemoed op p.27. Dan is daar ook soms 'n opvallende onbeholpenheid en ondeurdagtheid in die skrywer se formulering. So 'n geval kry ons op p.16 waar hy praat van die persoonlikheid van Leibbrandt "wat opsommenderwys baie moeilik omskryf en na ware ontleed kan word". Indien omskryf die regte woord is (en ek twyfel of 'n mens iemand se persoonlikheid kan omskryf) dan is die woord *opsommenderwys* tog heeltemal oorbodig. Om die waarheid te sê, laat die *ontleed* 'n mens ook nog verder voel dat jy hier met 'n dubbele toutologie te doen het. Van dieselfde aard is die sin op p.27 waar die skrywer sê: "Die *saamvattende definiering* van Nasionaal-sosialisme omskryf hy soos volg." Ook irriterend is die vermenging van die historiese teenwoordige tyd en die gewone verlede tyd in dieselfde sin, waarvan verskeie voorbeelde voorkom.

Dit is jammer dat hierdie onnodige foute 'n anders gangbare werkie so ontsier.

D.H. HEYDENRYCH
Universiteit van Pretoria